

UPRAVLJANJE TRANSFORMACIJOM DRUŠTVENE SVOJINE

Mijat Šuković

vanredni član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti

*"Planine koje iz daleka
izgledaju plave, izbliza su
zelene"*

I

U našem društvu prikazuje se da je sadržina procesa transformacije društvene svojine u nas svrsishodno i ciljno dobro zakonima¹ određena, da je konceptualna sadržina tih zakona i njima usmjerenih procesa neproblematična, da je taj inaugurisani proces stabilno projektovana i djelotvorno djelujuća komponenta života i da se problemi na tom području svode i iscrpljuju: (1) na potrebu obezbjeđivanja da se što dosljednije primjenjuju sadašnja zakonska određenja i (2) na potrebu ubrzanja tempa privatizacije društvene svojine primjenom sadašnjih zakonskih određenja, sa ciljem da se taj proces što prije završi.

Sa te osnove, nadležni državni organi inicirali su da se i u novim zakonskim projektima preuzme koncepcija, sa modifikacijama u pojedinostima, iz zakona po kojima se sada odvija proces privatizacije društvene svojine i da se zakonska određenja dopune rješenjem kojim bi se utvrdila obaveza, sa snagom zakonskog imperativa, da se "svojinska transformacija preduzeća mora sprovesti kod malih preduzeća ... u roku od godinu dana, a kod srednjih i velikih preduzeća u roku od tri godine", odnosno "pet godina" od dana stupanja na snagu zakona koji je predložen.

Rezultati sociološko-filozofske, politkološko-filozofske i ekonomske analize stanja u našem društvu, potreba i strateških ciljeva društva, sadržine zakonskih određenja o transformaciji društvene svojine, premisa njihovih, konkretne sadržine procesa dosadašnje njene transformacije i rezultata tih procesa, međutim, dovode u pitanje teorijsku i činjeničnu utemeljenost i ispravnost tog stanovišta. I obavezuju na drugačije zaključivanje.

Ti rezultati, pored ostalog, kazuju:

1. Društveni poredak uspostavljen u našoj zemlji početkom devedesetih godina razvojna je inverzija od pedesetogodišnjeg života jednog oblika socijalizma - u mnogo čemu i u suštini deformisanog autentičnog teorijskog obrasca socijalizma - u predsocijalističko građansko društvo.

¹ Republički Zakon o svojinskoj i upravljačkoj transformaciji (Sl. list RCG br. 2/92) I četiri savezna zakona - Zakon o preduzećima (Sl. list SFRJ br. 84 77/88, 40/89, 46/90 i 61/90), Zakon o društvenom kapitalu (Sl. list SFRJ br. 84/89 i 46/90), Zakon o hartijama od vrijednosti (Sl. list SFRJ 64/89 i 29/90) i Zakon o obligacionim odnosima (Sl. list SFRJ br. 29/78, 39/85 i 57/89).

Koncepcija i određeni smjer razvoja uspostavljenog poretka negiraju, kao vrijednost za cjelinu društva, osnovnu strukturu i sve bitne komponente zamijenjenog poretka. U tom okviru negiraju i društvenu svojinu kao vrijednost za cjelinu društva. Njena negacija zasnovana je na ocjeni da ona ima svojstva koja je čine netržišnom i zato nekompatibilnom sa uspostavljenim poretkom, neefikasnom, neracionalno, utopijskom.

Bez obzira da li je i koliko to istorijski opravdano, bez obzira na to što vrijednosti ostaju vrijednosti nezavisna od ljubavi ili mržnje prema njima, od njihovog glorifikovanja ili negiranja, i bez obzira što se to može različito ocjenjivati - negacija društvene svojine od strane poretka je društvena činjenica, kojoj poredak daje izvršnu snagu.

Tom negacijom, čiji su izraz i zakoni o transformaciji društvene svojine, u nas je otvoren proces transformacije društvene svojine, uključujući i njeno pretvaranje u privatnu svojinu - akcionarsku, grupnu, individualnu.

2. Transformacija društvene svojine složen je društveni poduhvat. Globalan po dimenzijama. Strateški po značaju. Dubok po ekonomskim, socijalnim i političkim posljedicama. Ima ne samo lice i naličje, nego više i lica i naličja. Nikad ostvarivan do sada. Ni sa čim uporediv.

Budući je proizvod i posljedica označene razvojne inverzije, transformacija društvene svojine zavisna je od suštine društvenog uređenja, usmjerenosti njegovog razvoja i tempa njegovog ostvarivanja. Nije, dakle, izdvojen i autonoman proces.

Istovremeno, transformacija društvene svojine je temeljna odrednica ustanovljenog društvenog uređenja. Osnova je za gradnju novih odnosa u društvu i za građenje nove zgrade društvenog poretka. To je učvršćuje u velike društvene transformacije. Istorijske po dometu, značenju i značaju.

3. Kao i svaka druga velika društvena transformacija, ona ima brojne i za razvoj društva začajne, u mnogo čemu i određuje za razvoj, ekonomske, socijalne i političke efekte. To čini da je *ona i socijalni i politički proces, a ne samo ekonomski*. To je naročito u onom njenom dijelu koji se sastoji u pretvaranju društvene svojine u privatnu - akcionarsku, grupnu, individualnu.

Suprotno je prirodi i suštini transformacije društvene svojine, dakle, prilaziti joj *isključivo* sa ekonomske strane, kao što bi im bilo takođe suprotno potiskivanje, zanemarivanje ili odbacivanje ekonomskih motiva i ekonomskih efekata kao cilja transformacije društvene svojine. Opravdano je i razumno naglašavanje ekonomske sadržine i transformacije društvene svojine, *efikasnosti i racionalnosti kao ciljeva* te transformacije. Jer, efikasnost i racionalnost jesu imperativi razvoja.

Ali, međuzavisnost ekonomskih, socijalnih i političkih odnosa, cjeline društvenog uređenja i transformacije društvene svojine zahtijeva i obavezuje, svojom društvenom prirodom, da se u koncepciju transformacije društvene svojine ugrade i stalno iznova ugrađuju i socijalni i politički društveni zahtjevi - prije svega zahtjevi socijalne pravednosti i stabilnosti, duhovna i etička komponenta.

Sve to, naravno, nije lako uskladiti. Nije lako i te komponente ugraditi u koncepciju transformacije društvene svojine a pri tome sačuvati i obezbijediti efikasnost i racionalnost. Ali, što nije lako, što je teško, nije i nemoguće.

4. Suprotno složenosti i mogućnostima da se ostvaruje kroz lepezu raznorodnih puteva, koncepcija transformacije društvene svojine u nas, utvrđena sada važećim zakonima, tretira se izdvojeno, gotovo kao autonomno područje, bez direktne povezanosti sa njenim uslovljenostima i zavisnostima, sa stanjem u društvu, sa tokovima na drugim područjima društvenog života. Bez stavljanja u zavisnost *tempa* njenog ostvarivanja od stanja, tokova i rezultata na drugim područjima. Dominantnije se tretira kao cilj, nego kao put i sredstvo da se dođe do društveno formulisanih ciljeva. Istovremeno, tom i takvom koncepcijom, sa snagom zakonskog određenja, proces transformacije *sveden je na jedan* od više mogućih puteva njegovog ostvarivanja. Sveden je na - privatizaciju društvene imovine.

Sadržaj te koncepcije i objašnjenja njenih autora i protagonista otkrivaju da se privatizaciji društvene imovine i prišlo samo sa ekonomske strane i samo pragmatiski. Najdirektnije se to iskazuje određenim ciljevima transformacije koji su svedeni isključivo na ekonomske učinke - na efikasnost i racionalnost, dok se nijedan socijalni ili politički cilj ne uzima u obzir, ni implicitno, ni kao dopunski.

Tretiranje transformacije društvene svojine izdvojeno od njene uslovljenosti i zavisnosti, što je bitno i za njen smjer a naročito za njen tempo izvođenja, i njeno svođenje samo na privatizaciju, veliki je nedostatak sadašnje zakonski utvrđene koncepcije transformacije društvene svojine. Ne samo zato što je time sadržinski osiromašen proces transformacije društvene svojine, nego i zato što je time učinjen problematičnim sam proces i što je kvallitet ishoda transformacije učinjen potpuno neizvjesnim.

Označeni nedostaci mogli su se uspješno otkloniti da je izradi sadašnjih zakona prethodila filozofsko-sociološka i ekonomsko-politička analiza stanja, potreba, strateških ciljeva i da su rezultati takve analize činili osnovu za izradu zakona.

5. Ostvarivanjem zakonom utvrđene koncepcije privatizacije privatizovan je jedan broj manjih društvenih preduzeća u Crnoj Gori.² Pretežno po modelu akcionarstva. Privatizovano, mjereno obimom, ne prelazi granice onog što se u literaturi označava "mala privatizacija".

Izvršena privatizacija, iako je obuhvatila samo manja i manji dio društvenih preduzeća, izazvala je nezadovoljstvo, svojevrstu socijalnu napetost, u nizu preduzeća i u društvu.³ U jednom broju preduzeća radnici se i organizovano suprotstavljaju privatizaciji koja je u

² Nedavno je u štampi objavljena informacija sa jednog skupa održanog u okviru privredno-komorskog organizma, koja sadrži i ove podatke: 13% preduzeća od onih koja su poslovala sa sredstvima u društvenoj svojini *svojinski* je transformisano, u toku je postupak *svojinske* transformacije 19% preduzeća, a u 20% preduzeća pristupilo se organizovanju posla na procjeni vrijednosti imovine radi njene privatizacije. Možda su danas ovi podaci za koji procenat drugačiji. Ali, suština nije do sada izmijenjena.

³ Prema informaciji objavljenoj u "Pobjedi", na nedavnoj sjednici Skupštine Opštine Hercegnovi iskazana je podrška ideji transformacije društvene svojine, ali ne "na ovakav način, koji se svodi na rasprodaju ispod prave vrijednosti društvene imovine". Na savjetovanju privrednika, organizovanom od te skupštine, prema istoj informaciji, privrednici su "uputili oštre zamjerke na račun vlasničke transformacije društvene svojine koja se sada sprovodi". U okviru tih zamjerki je i konstatacija da se društvena imovina "smiješno malo procjenjuje". Konstatacija je potkrijepljena i konkretnim ciframa o procjeni imovine određenih preduzeća. Privrednici su iskazali i nezadovoljstvo što nijesu imali priliku da sudjeluju u raspravama kada je utvrđivana zakonska koncepcija privatizacije.

toku. Ne toliko zbog same ideje i orijentacije privatizacije koliko zbog načina njenog sprovođenja i efekata koje takav način daje. Podaci o tome (a to je samo dio podataka) sadržani su u nekoliko priloga pripremljenih za ovaj skup.

Izazvana nezadovoljstva i socijalne napetosti sada imaju karakter i domet socijalnog strujanja. U postojećim okolnostima ona, međutim, imaju potencijalne koji ih mogu pretvoriti u socijalne vjetrove i bure. Tim prije i više ako se na isti način i sa sličnim efektima nastavi privatizacija velikih preduzeća, preduzeća koja gazduju prirodnim bogatstvima, dobrima u opštoj upotrebi i javnim preduzećima. Jer, privatizacija po modelu tzv. "radničkog akcionarstva" - bez obzira na elemente prednosti koje nosi u sebi - nije primjerena takvim preduzećima, ni u mjeri koja može da odgovara za mala preduzeća.

Osnovni razlog za sve to nalazi se u činjenici da se privatizacija vrši na način koji rezultira prodajom društvene imovine daleko ispod ekonomske vrijednosti.

Bitan razlog nalazi se i u činjenici da izvršena privatizacija preduzeća nije rezultirala kvalitetnijim pomakom na području efikasnosti i racionalnosti.

Sa šireg stanovišta postmatrano, rezultat izvršene transformacije je i nastajanje svojinske situacije u privatizovanim preduzećima koja nije jasna i čista. Teško je čak odrediti i metodološki pristup njenom sagledavanju, da bi se ona mogla uspješno sagledati, razjasniti i obrazložiti.

I na ovom području, kao i u politici, bitni su činovi i rezultati, a ne namjere.

Iskazane činjenice pouzdan su osnov da se zaključ: u sadašnjosti i u dolazećem sada sagledivom vremenskom periodu, sa neizvjesnošću koliko će trajati taj period, predstoji donošenje brojnih krupnih, teških, složenih, za budućnost društva veoma značajnih upravljačkih odluka o sada postojećoj društvenoj svojini, o njenoj transformaciji. Jer, u društvenoj svojini se i dalje nalaze, bar pravno, gotovo sva preduzeća sa većim obimom društvene imovine, sva preduzeća koja gazduju prirodnim bogatstvima i dobrima u opštoj upotrebi i sva javna preduzeća.

Jedan broj tih odluka donosiće se u obliku zakonskih normi. Neki zakonski projekti sa normama takve vrste su već u proceduri donošenja. Drugi i brojniji dio tih odluka donosiće organi upravljanja u preduzećima, a treći dio donosiće organi države u obliku pojedinačnih akata.

Gledano sa stanovišta teme ovog skupa, to znači: u periodu koji slijedi, koji je sada moguće bliže sagledati, upravljanje transformacijom društvene svojine biće težišna komponenta i predmeta i sadržine upravljanja. Ona će, mjereno po efektima, u mnogo čemu davati pečat, određivati kvalitet i istorijsku vrijednost upravljanja u periodu koji predstoji.

"Stvarnost jeste kao trava koja raste, a koju noge gaze" (D. Kiš). Ali, iako je to tačno, kazano obavezuje: umjesto bespogovornog prihvatanja na početku teksta prikazanog stavišta koje se nemeće društvenom umu, u težištu ovovremenih razmatranja problematike upravljanja, pa i kada su ograničena samo na upravljanje preduzećima - što je tematika ovog skupa - treba da bude i razmatranje problematika upravljanja transformacijom društvene svojine, problematika upravljačkog određivanja, u društvu u cjelini i u preduzećima, premisa, smjera, tempa i konkretne sadržine procesa transformacije

društvene svojine. Razmatranje koje će podvrći objektivnoj kritičkoj analizi i postojeću koncepciju - zakonima određenu - transformacije društvene svojine, njenu provjeru i preispitivanje. Provjeru i preispitivanje i stanovišta da se zakonskom prinudom, što znači administrativno u velikoj mjeri, umjesto ekonomskom "spontanom" prinudom, obezbjeđuje privatizacija društvene imovine. To se pitanje postavlja iako sadržina i priroda uspostavljenog društvenog uređenja podrazumijeva i privatizaciju u okviru procesa transformacije društvene svojine.⁴

Na sve to obavezuje činjenica da je transformacija društvene svojine, kao i svaka velika društvena transformacija, sazdana ne samo od uspjeha, nego i od spleta nada i iznevjerenih nada, uspjeha i promašaja, razvoja i stagnacija, kojima se šire znanja i na kojima se uči. *Velike društvene transformacije i jesu velike pored ostalog i zato što su i proces velikog učenja.*

Na sve to obavezuje, takođe, i činjenica da upravljanje procesom transformacije društvene svojine zahtijeva i podrazumijeva usklađivanje djelovanja i odlučivanja više po prirodi različitih činilaca, što je vrlo teško, složeno, istorijski značajno i odgovorno. Ekonomski, politički, moralno.

Razmatranje označene problematike olakšavaju i usmjeravaju dosadašnja iskustva stečena u procesu dvogodišnje transformacije. Jer, ta iskustva su proširila znanja na ovom području. To omogućava da se problematika razmatra i sa stanovišta konkretnih rezultata dosadašnje transformacije, a ne samo sa stanovišta teorijskih znanja. I da se konkretnije razmatra problematika.

Izneseni razlozi su opredijelili da predmet mog priloga bude kritičko razmatranje sada važeće, zakonima utvrđene, koncepcije transformacije društvene svojine, orijentacija za ubrzavanje i ubrzano dovršavanje njene privatizacije - a ne neki segment upravljanja preduzećima u uslovima transformacije, što sugerise, ako se usko shvati, tema ovog skupa.

II

Po kriterijumu urgentnosti, prvo pitanje za razmatranje iz tematike transformacije društvene svojine glasi: da li nastaviti, *u postojećim uslovima*, privatizaciju društvene svojine primjenom određenja u sada važećim zakonima kojima je uređen način pretvaranja društvene imovine u privatnu - akcionarsku, grupnu, individualnu?

Odgovor na ovo pitanje opredjeljuju sljedeće činjenice:

1. Zdrava i razumna privatizacija društvene svojine zavisna je, direktno i čvrsto, od postojanja slobodnog tržišta, tržišnih institucija, znatnog stepena njihove razvijenosti i stabilnosti, njihovog neograničenog funkcionisanja; od postojanja čvrste i stabilne tržišne politike; od razvijenosti preduzetništva i od postojanja političke demokratije. Svojina sama za sebe, pa ni privatna svojina, ne obezbjeđuju, najmanje automatski, efikasnost i racionalnost. To obezbjeđuju razvijeno tržište, tržišne institucije, njihovo

---

⁴ Promašaji u zakonski utvrđenoj koncepciji transformacije, u mjeri u kojoj postoje, nijesu promašaji samo zakonodaca. Oni su rezultat ukupne društvene kulture. I neaktiviranja (usljed blokade ili nečeg drugog) intelektualnog kapitala, u nauci i u privredi, u vrijeme donošenja važećih zakona i njihovog pripremanja.

nesmetano funkcionisanje, preduzetništvo, politička demokratija. Sve je to naučno i stručno dokazano.⁵

2. U našem društvu još uvijek ne postoji, i u naš institucionalni poredak nije čvrsto uključen i obezbijeđen, puni i stabilni tržišni mehanizam. Posebno nema punog i stabilnog mehanizma za tržište kapitala i tržište deviza. Nema tržišta radne snage. Njihovu ulogu ne mogu zamijeniti ni načelno opredjeljenje društva za integralno tržište, ni zakržljalo i parcijalno tržište koje u nas postoji već nekoliko godina i decenija.

U nas nema ni prave ni odlučne tržišne politike.

Uslovi u kojima sada živimo opterećeni su i raznim drugim neregularnostima i vanrednostima. Mogućnosti za pozitivnu promjenu stanja sada su neizvjesne.

Ostvarivanje privatizacije u tim i takvim uslovima nije moguće bez velikih, čak i drastičnih devijacija, bez ogromnih šteta za društvo.

3. Proizvodnja je gromadno pala. Nema materijalne osnove koja bi omogućila dalje zaustavljanje njenog pada.

Inflacija enormno galopira, stopom koju je već teško i kompjuterima izračunavati. Teško je već i izgovarati njene kvantitativne izraze i efekte. Radnici i najveći broj građana se bore za preživljavanje. Za kupovinu dionica, za sudjelovanje u kupovini djelova društvene imovine, nemaju ni minimalna sredstva.

4. Društvo nema uređenu razvojnu koncepciju, naučno i stručno zasnovanu. Bez nje nema otvorenih velikih vidika šta je perspektivna struktura privrede. Nema onog faktora koji bi usmjeravao, ohrabrivao, podsticao privatizaciju koja bi vodila uspostavljanju odgovarajuće strukture privrede.

5. Umjesto demokratskog poretka, razvijenog u svim komponentama, u nas stvarno postoji primitivna varijanta građanskog društva. Varijanta u kojoj ne postoji ravnoteža između prava i odgovornosti, obaveza i odgovornosti, prava i obaveza, i ne postoji stvarna građanska jednakost. Nema ni pravne, ni efikasne, ni odgovorne, ni pravične države, sposobne da tržišnom mehanizmu pruži neophodan oslonac i zaštitu, da otklanja interesno i egoistički motivisane deformacije procesa privatizacije društvene imovine.

Bitni djelovi postojećeg pravnog sistema nijesu ni prilagođeni procesu transformacije društvene svojine. Nijesu prilagođeni ni djelovi pravne infrastrukture, ni izvedbena pravna rješenja. Jer, oni su naslijeđeni iz perioda u kome je pravo stvarano na principu nepovredivosti i netržišnosti društvene svojine.

---

⁵ Vidjeti, pored ostalog, i: "Transformacija svojinskih odnosa - Teorijski i empirijski aspekt" - Zbornik radova sa naučnog skupa održanog u Srpskoj akademiji nauka i umjetnosti, 21. i 22. novembra 1991. godine, i " Ekonomske funkcije države u uslovima naše tržišne privrede" - Zbornik radova sa skupa održanog 19. i 20. novembra 1990. u organizaciji Međuakademijskog odbora za ekonomske nauke, izdanje Crnogorske akademije nauka i umjetnosti.

6. Nema još uvijek, mada je bilo obećano da će toga do sada biti, ni približno preciznih opredjeljenja, a nikakvih pravnih određenja, o tome u kojim sektorima i u kojim djelatnostima će državna svojina zauzimati dominantnu ulogu. Bez toga, proces privatizacije koji sada teče i u uslovima u kojima teče postaće proces privatizacije "svega i svačega", proces stvaranja "totalne privatne svojine". Proces koji će zahvatiti i ona javna preduzeća, preduzeća i ustanove kojima je povjereno gazdovanje prirodnim bogatstvima i dobrima u opštoj upotrebi i slično, čija privatizacija ne vodi progresu i koja bi bila suprotna svjetskoj tendenciji.⁶

7. Dojučerašnje očekivanje da je na izmaku ekonomska, finansijska i druga izolacija Jugoslavije od svijeta juče je pretvorena u početak još veće izolacije, sa neizvjesnošću koliko će dugo trajati. Ali, sa izvjesnošću da su drastično i za neizvjesno vrijeme presječene sve mogućnosti za angažovanje stranog kapitala u procesima privatizacije društvene imovine. Time je isključena i zdrava i cjelishodna konkurencija u procesima privatizacije preduzeća.

U nas, dakle, *ne postoji*, nije stvoren, ekonomski i društveni ambijent pogodan za ostvarivanje zdrave i razumne privatizacije. Nema ni efikasnog državnog mehanizma koji bi ubrzano stvarao uslove, pravne i druge, za zadržavanje privatizacije u granicama društveno opravdanim i cjelishodnim, koji bi efikasno otklanja deformacije koje se javljaju. Nema ni ambijenta u kome bi postojali uslovi za dovoljno pouzdane procjene društvene imovine, za utvrđivanje njene prave vrijednosti, za ostvarivanje minimuma pravičnosti.

Umjesto toga, u nas postoje uslovi koji vode prodaji društvene imovine daleko ispod ekonomske vrijednosti i sa enormnim gubicima društva. Uslovi koji omogućavaju da se pod paravanom zakonom propisane privatizacije ostvari pravi grabež društvenog. Slično kao što se dogodilo sa stanovima u društvenoj svjini. Koji, u isti mah, vode da tehnokratske i birokratske vrhuške, državne i privredne, stiču izobilje imovine po cijeni daleko ispod stvarne vrijednosti, a da radnici koji su stvarali društveno bogatstvo budu i razvlašćeni, i gurnuti u veliko siromaštvo, i dovedeni u socijalnu zavisnost od novih vlasnika društvenog.

Ukupnost iznesenih činjenica nalaže, gotovo imperativno, sljedeći zaključak: **OKOLNOSTI U KOJIMA ŽIVIMO PRISILJAVAJU DA SE ZASTANE SA PRIVATIZACIJOM DRUŠTVENE IMOVINE DOK TRAJU SADAŠNJA TEŠKA EKONOMSKA SITUACIJA, EKONOMSKA, FINANSIJSKA I UKUPNA IZOLACIJA NAŠE ZEMLJE OD SVIJETA.**

Pouke istorije su: zahuktavanje bilo kojeg procesa, suprotno uslovima, u jednom času počinje sebe poništavati; trka ka boljitku lako prelazi u srljanje, pretjerane nade se izokreću; političkim akcijama, pa i kada imaju normativnu osnovu i zakonsko pokriće, mogu se okončati uspješno samo oni procesi i poslovi za koje su sazreli uslovi, a ne i oni za koje uslovi nijesu sazreli.

I ove pouke istorije upućuju na razumno prihvatanje iskazanog zaključka. Na oprez i potrebu zastajanja sa procesom privatizacije upućuje i iskustvo drugih.

---

⁶ Vidjeti: dr. Adolf Dragičević, Politička ekonomija prelaznog društva, Zagreb, 1991, str. 244. Autor nakon seriozne naučne analize zaključuje: putanja prirodnih tokova vodi "do svestranog zajedničkog univerzalnog vlasništva".

Privatizacija, naime, koja je široko otvorena ne samo u Jugoslaviji nego i na čitavom prostoru doskorašnje Jugoslavije i u svim zemljama Istočne Evrope, nigdje "ne daje željene, ni zadovoljavajuće rezultate. Naprotiv. Dolazi do različitih zloupotreba i ubrzanog neopravdanog bogaćenja jednog dijela stanovništva i siromašenja većeg dijela ostalog stanovništva (besplatni prelaz državne-društvene imovine u privatnu imovinu malog broja ljudi: političko-državne vrhuška, direktori preduzeća i sl.), zbog čega je ovaj proces u nekim zemljama obustavljen (Češko-Slovačka). U našoj zemlji su takođe prisutne slične zloupotrebe, zbog čega su sudovi, na zahtjev radnika i dr. poništavali besplatno pretakanje društvene u privatnu imovinu ("Jugoslavija-Komerc"-Beograd i još 22 slučaja)".⁷

Zastajanjem sa privatizacijom stvara se tako neophodan prostor za novu i seriozniju konceptualizaciju procesa transformacije društvene svojine, njeno zasnivanje na jasnim i čvrstim premisama, teorijskim i iskustvenim, i njihovim pravim interpretacijama, umjesto njenog objašnjavanja (kao sada) samo sa pragmatiskim razlozima. To je put da se, kada se stvore uslovi, tržišni i drugi, otvori novi, serioznije pripremljen i studioznije ostvarivan proces privatizacije društvene imovine.

Rečenim se ne negira i ne minimizira činjenica da nema tržišta bez privatne svojine. Naprotiv, to se podrazumijeva. Ali, istovremeno se uvažava i druga činjenica - da tržišnog privređivanja može da ima i kada privatna svojina nije jedini oblik svojine, kada nema "totalne privatne svojine". To potvrđuje i poznata činjenica da i u najrazvijenijim tržišnim ekonomijama u svijetu, nije totalna privatna svojina nego kombinacija više oblika svojine. To potvrđuje i teorijsko znanje da na području svojinskih odnosa ne postoje samo crna i bijela boja, nego mnogo drugih boja i nijansi.⁸

Ne treba izgubiti iz vida da je sadašnji način privatizacije naglo bljesnuo. Bez priprema. Ekonomskih i drugih. A pouka je istorije: rješenja koja naglo bljesnu, ako se na njima insistira nezavisno od uslova, uvijek imaju šansu i da naglo iščeznu. Bolje je razložno i smireno zastati sa njihovim ostvarivanjem, nego čekati njihovo naglo nestajanje.

III

Zastajanje sa privatizacijom društvene svojine ne znači ne treba da rezultira i zastajanjem nastavljanja ukupnog procesa transformacije društvene svojine drugim mogućim i realnim putevima. Kažem: nastavljanja a ne otpočinjanja. Jer, društvena svojina, kao institucija, sa ranijim sadržajem koji je činio da ona bude više kvazi društvena nego društvena u pravom značenju pojma, već je ne malo transformisana.⁹ Već je postala tržišna kategorija, što nije bila do prije dvije

---

⁷ dr Bogdan Ilić, Primat preduzetništva ili svojine u savremenoj tržišnoj privredi, časopis Ekonomist, 1992, broj 3-4, str.49.

⁸ dr Andrija Gams, Svojina, 1991, str. 30.

⁹ U svom radu pod naslovom: "Bez promjene pravno-sistemske rješenja o društvenoj svojini i samoupravljanju sistem se ne može unaprijediti", objavljeno u časopisu "Ekonomika", br. 6, 1986, napisao sam: Primjena u realnosti važećih (tada) zakonskih rješenja o društvenoj svojini

godine. Ni stranci nijesu isključeni da kupovinom mogu pribaviti vlasnička prava nad djelovima društvene imovine, što je ranije bilo apsolutno isključeno. U zakonsko određenje njene suštine već je ugrađena odrednica da društvena svojina, ekonomski i pravno, ima status i tretman društvenog kapitala. Zakonskim određenjem odstranjen je i monopol uposlenih u upravljanju finansijskim kapitalom, imovinom, prostorom, ljudskom potencijalom. Suština i brojni drugi instituti ustanovljenog društvenog poretka, ekonomskog i političkog, implicirali su i druge značajne promjene ekonomske sadržine, socijalne i političke funkcije ranijeg i doskorašnjeg oblika društvene svojine, promjene kojima je odstranjeno isključivanje tržišnosti društvene svojine. Te promjene učinile su, makar krnje i skućeno, da je društvena svojina, sa svojstvima koja sada ima, postala kompatibilna sa tržištem nego što je bila ranije.¹⁰

Označeno zastajanje privatizacije, naprotiv, podrazumijeva odlučno napuštanje privida da su racionalnost i efikasnost okamenjeni tipom vlasništva i usvajanje znanja da ništa, pa ni privatizacija, ne može zamijeniti razvijeno i savršeno tržište, tržišne institucije, širenje i afirmaciju preduzetništva i preduzetničkog mišljenja. Podrazumijeva, dakle, proširivanje procesa transformacije društvene svojine, koji je po do sada važećim zakonima neopravdano sveden samo na jednu komponentu - na njenu privatizaciju. Proširivanje na sva druga područja na kojima se mogu postići rezultati koji će ekonomsku sadržinu, socijalne i političke funkcije, postepeno i sve više porobražavati i činiti je sve više efikasnom i racionalnom.

Podrazumijeva, takođe, da se znanje, umijeće, invencija zakonodavnih i vodećih privrednih potencijala, nauke i struke u ovim oblastima, bez odlaganja, promišljeno i sa vizijom budućih kretanja, usredsredi i stvaralački aktivira u pravcu proširivanja procesa transformacije društvene svojine. Ne učini li se to, ne iskoriste li se druge realne mogućnosti, zastajanje sa privatizacijom, koju okolnosti iznuđuju, nosi opasnost da se podržavanje društvene imovine nametne kao dominantna orijentacija i strategija u preobražavanju (transformaciji) karaktera, socijalnih i političkih funkcija sadašnje društvene svojine. Time bi se stvorila i učvrstila osnova za državno komandovanje privredom, za upravljanje privredom iz birokratsko-državnih struktura. I za birokratsku koordinaciju i usklađivanje upravljačkog djelovanja. A to nije korisno i progresivno. Ni kao krajnji cilj, ni kao međukorak. Nije ni nužno. Naprotiv, ako bi to postala dominantna orijentacija, bio bi nazadak. To bi bio nazadak i kada se mjeri samo ekonomskim kriterijumima, a naročito kada se mjeri - a tako je ispravno činiti - širim socijalnim i filozofsko-političkim kriterijumima. Jer, to bi ugrozilo stvaranje

---

"stvorila je odnose u kojima postoji sukob za predominaciju između raznih oblika grupne svojine i državne svojine. Rezultati tog sukoba su oscilatorni. Nekada je malo više grupne svojine, nekada malo više državne svojine. Ni jedna ni druga svojina ne mogu obezbijediti društveno-svojinski odnos... Bilo da preovlađuje grupna, bilo državna svojina, prave društvene svojine nema."

¹⁰ Poznati ekonomista prof. dr. Branko Horvat u svojim knjigama: "Politička ekonomija socijalizma", Zagreb, 1984 (1982) i "ABC jugoslovenskog socijalizma", Zagreb, 1979, na osnovu šire i suptilne analize izveo je i zaključak da društvena svojina, i u ondašnjem obliku, ima "svojstva koja je čine kompatibilnom sa tržištem".

društvenog poretka kome bi ton davali autonomija privrednih subjekata i spontani procesi koji proizilaze iz njihovih interakcija. Na drugoj strani, napuštanje orijentacije isključivosti da se transformacija društvene svojine vrši samo putem privatizacije, tj., samo linijom jednog rječnog "rukavca", jednog "puta" iz razuđene lepeze mogućih puteva te transformacije i ustoličenja orijentacije da se transformacija društvene svojine vrši svim mogućim i realnim putevima koji vode efikasnijem i racionalnijem, socijalno pravednijem korišćenju sadašnje društvene imovine, vodilo bi ekonomski i socijalno transformaciji društvene svojine i progresu u budućnost.

Opasnost od podržavljenja sadašnje društvene imovine postoji i zato što se za njega može naći oslonac u istinitim činjenicama, među kojima su i ove: (1) država je naslijedila velike finansijske obaveze, brojne i velike dugove privrede prema inostranstvu i stanovništvu i (2) društvenom imovinom u sadašnjosti zaista se ne upravlja kvalitetno. Realnost te opasnosti uvećava i to što je podržavljenje relativno lak i jednostavan proces.

IV

Sada važeći zakoni o transformaciji društvene svojine r e d u k u j u razuđenu lepezu mogućih puteva njene transformacije i svode je samo na jedan jedini put - na njeno pretvaranje, gotovo jednim činom, u privatnu svojinu - akcionarsku, grupnu, individualnu.

Priroda društvenog uređenja opredjeljuje, a ekonomskog opravdanja ima, da privatizacija društvene svojine bude jezgro procesa njene transformacije. Takva redukcija mogućih puteva transformacije društvene svojine, međutim, grubi je nedostatak. Ne samo zato što se time sužava i siromaši proces transformacije društvene svojine nego i za to što se u njega unosi niz problema koji čine problematičnim sam proces i čine neizvjesnim kvalitet njegovog ishoda. Postojanje tog nedostatka i ukupna naša stvarnost nalažu da se razmotri i stanovište da je privatizacija društvene svojine "j e d i n o spasonosno rješenje" za sve probleme i boljke na području obezbjeđivanja većeg stepena efikasnosti i racionalnosti društvene svojine.

Odričem utemeljenost citiranog stanovišta. Ne samo njegovo pretjerivanje ("jedino"), nego i njegovu suštinu. Odricanje utemeljenosti zasnivam na argumentima sadržanim u poznatim i priznatim naučnim studijama, argumentima u literaturi široko rasprostranjeni i od velikog dijela naučnika prihvaćenim.¹¹ Prije svega na slijedećim argumentima:

1. Svojina, pa i privatna, nije jedini faktor savremene tržišne privrede. U uslovima treće tehnološke revolucije i na pragu prelaska u četvrtu tehnološku revoluciju nauke, znanje, informatika, odstranjivanje antagonističkih odnosa između kapitala i rada, postaju izuzetno važni faktori proizvodnje i ukupnog privređivanja. Faktori koji potiskuju do sada izuzetno

---

¹¹ Iz više studija izdvajam sljedeće: dr Adolf Dragičević, Politička ekonomija prelaznog perioda, Zagreb, 1991; dr Andrija Gams, Svojina, Beograd, 1991; dr Branko Horvat, Preduzetništvo i tržišna transformacija društvenog vlasništva, Zagreb, 1990.

naглаšene značaj i ulogu svojine. Svojina i dalje ostaje bitna, ali prestaje biti apsolutno dominantna. Na značaju dobija i postaje primarno pitanje: kako racionalno upravljati kapitalom, mašinama, prostorom, ljudskim potencijalom, da bi se obezbijedila što veća efikasnost i racionalnost, a ne ko je vlasnik. To pitanje jednako važno se postavlja u svim oblicima svojine u savremenoj tržišnoj privredi - u privatnoj, zadružnoj, društvenoj, mješovitoj. Jer, u preduzećima sa svim oblicima vlasništva, postoji čvrsta veza između kvaliteta upravljanja i stepena efikasnosti i racionalnosti u gazdovanju i poslovanju. Jedina garancija efikasnosti proizvodnje, privrede u cjelini, u savremenoj tržišnoj privredi, i jeste uspješno upravljanje a ne svojina sama za sebe. U uslovima ostvarenog stepena tehnološke razvijenosti i sve razvijenijih tržišta "poslove upravljanja, rukovođenja, organizacije proizvodnje i sl., poslove uspješne realizacije robe, pronalaska i osvajanja novih tržišta, proširivanja postojećih i sl. (marketing i menadžment) ne može više uspješno obavljati sam vlasnik kapitala, te je primoran i zainteresovan da te poslove obavljaju za to stručno osposobljeni ljudi, koji se nazivaju preduzetnicima".¹²

To važi i za društvena preduzeća.

Glorifikacija privatizacije i insistiranje na njoj kao "jedino spasonosnom rješenju" ne vodi progresu i zbog toga što takvo usmjerenje odvraća pažnju od značaja i uloge preduzetništva, od značaja i uloge upravljanja. Odvraća pažnju i od činjenice da je u razvijenim tržišnim privredama već poodavno došlo do odvajanja kapitala funkcije od kapitala svojine.

2. Razdvajanje svojine na sredstvima za proizvodnju na državnu, društvenu i privatnu, u savremenosti nije moguće precizno ostvariti.

"U istorijskim društvima se teško može naći čist tip jedne ili druge vrste svojine; Po pravilu su prelazni oblici."¹³

3. Preduzetništvo, u savremenosti, postaje značajnije i od samog vlasništva, zato što vlasnik, u pravilu, ne zna i ne umije kvalitetno upravljati kapitalom čiji je vlasnik, ne zna i ne umije da obezbjeđuje efikasnost i racionalnost. A preduzetnik zna i umije to da čini, da to obezbjeđuje, iako nije vlasnik. Na ovom području u savremenosti potvrđuje se davno iskristalizovano narodno iskustvo, iskazano u izreci: "Bolje je umjeti, nego imati".

Značajan i u mnogo čemu primaran put za postizanje većeg stepena efikasnosti i racionalnosti društvene svojine, u njenom sadašnjem obliku, dakle, je razvijanje preduzetništva, pod kojim se podrazumijeva "zasebna poslovna aktivnost koja vrši takvu kombinaciju i efikasnu iskorišćenost faktora proizvodnje da bi se trajno obezbijedila što veća maksimizacija poslovnih rezultata". Aktivnost koja u sebe "uključuje: upravljanje, nadzor i kontrolu, poslovnu odgovornost, rizik, ostvarivanje novih tržišnih mogućnosti, formiranje novih poslovnih subjekata i sl.". Preduzetništva koje je "institucionalno povezano sa tržištem, kapitalom, konkurencijom, naukom, tehnikom i tehnologijom, inovacijom, racionalizacijom, i sl."¹⁴ Preduzetništva koje se shvata kao "takav način povezivanja ljudi, znanja, kapitala i rizika u preduzeću koji može na tržištu stvarati ponudu

¹² dr A. Dragičević, Označeno djelo, str. 53-54.

¹³ dr A. Gams, Označeno djelo, str. 30.

¹⁴ Miroslav Glas, Bogomir Kovač, Zlatan Reić: Ekonomija i politika tržišnog društva, Ljubljana - Split, 1991, str. 282 - citirano prema označenom radu B. Ilića, str. 53.

i pridobivati dohodak". Preduzetništva koje "je djelatnost koja omogućava maksimalizaciju profita i razvoj preduzeća".¹⁵

I u sadašnjim uslovima, u mnogo čemu neregularnim i vanrednim, mada otežano, mogu se preduzimati i aktivnosti koje obuhvata kategorija preduzetništva sa izgledom za uspješan ishod i bez značajnijih deformacija. Iz rečenog slijedi: radi postizanja većeg stepena efikasnosti i racionalnosti društvene svojine, istovremeno sa naporima za uvećanje i jačanje uloge tržišnih mehanizama, nužno je i može biti djelotvorno djelovanje, naravno osmišljeno, da se znatno podigne kvalitet upravljanja društvenim preduzećima. Jer, tim putem moguće je ostvariti nove pomake u preobražavanju ekonomske sadržine, socijalne i političke funkcije i karaktera društvene svojine. Preciznije: nužno je i može biti djelotvorno da se izvrši radikalna zamjena postojećeg sistema (obrasca) upravljanja društvenim preduzećima, sa novim i drugačijim sistemom upravljanja, zasnovanim na principima i zahtjevima preduzetništva i tržišnog poslovanja. To podrazumijeva i nužnost većeg ulaganja u osposobljavanje ljudi za preduzetnički model upravljanja i za stvaranje prostora za njihovo djelovanje. Za osposobljavanje znatno većeg i dovoljnog broja novog tipa menadžera, računovođa, revizora, bankara, privrednih pravnika, sudija, branilaca...

To zahtijeva dosta znanja, inventivnosti i mnogo više rada. Za to nije dovoljno znati ciljeve i smisao transformacije društvene svojine, njima biti privržen i djelovati načelno saglasno ciljevima. Nužno je znati i činiti mnogo konkretnog, sa smislom i za nijanse i za strategiju. Jer, problemi su složeni sve postaje složenije. Na najkonkretniji način, pored ostalog, treba odstranjivati primitivna shvatanja nasljeđa i izrođavanja samoupravljanja i nedostatke dosadašnjeg obrazovanja, a na drugoj strani odbijati nametanje improvizatorskih orijentacija primitivne varijante građanskog društva u našoj prolaznoj sadašnjosti, egoistično guranje interesa zainteresovanih društvenih grupa i slojeva, prikriivenih gromoglasnim frazama da se čini društveni preobražaj.

Zašto i na kojim principima izvršiti zamjenu sadašnjeg sistema (obrasca) upravljanja društvenim preduzećima?

Sadašnjim zakonom ustanovljeni sistem upravljanja društvenim preduzećima sazdan je od nestvaralačke mješavine elemenata tri filozofije upravljanja preduzećima, tri upravljačka sistema. Jedan dio elemenata preuzet je iz upravljačkog sistema zasnovanog na principu da preduzećem upravljaju isključivo oni koji su u njemu stalno zaposleni. Drugi dio elemenata preuzet je iz upravljačkog sistema zasnovanog na principu da država ima pravo da određuje upravljače preduzećima. A treći dio elemenata preuzet je iz upravljačkog sistema zasnovanog na principu da vlasnici upravljaju preduzećem. Nije problem, naravno, u tome što je sadašnji zakonom ustanovljeni sistem upravljanja društvenim preduzećima sazdan od kombinacija, od mješavine tri sistema, mada su oni međusobno raznorodni. Jer, uspješniji su sistemi upravljanja koji nijesu sagrađeni na isključivostima.

Problem je u tome što su odabir, sadržina, funkcija i eklektički sklop elemenata tri označena sistema učinjeni tako da dovode do naglašene uloge neprofesionalnog, amaterskog u upravljanju društvenim preduzećima, sa istovremenim glorifikovanjem povezanosti svojine i upravljanja. I to kako neprofesionalnog u upravljanju kapitalom tako i u upravljanju sa mašinama, prostorom i ljudskim faktorom. Napravljen je takav sklop

---

¹⁵ B. Ilić, citirani rad, str. 53.

raznorodnih elemenata da uspostavljeni sistem upravljanja preduzećima ne daje ni jasan, ni potpun odgovor na pitanje: ko i na kakvim principima stvarno upravlja društvenim preduzećem; ko je dužan i legalno ovlašćen da koordinira i usklađuje upravljačke aktivnosti na području upravljanja društvenim preduzećima i na kojim osnovama je dužan to činiti; ko odgovara i kome za pogrešne strateške upravljačke odluke; koje posljedice za nekvalitetno i neuspješno vršenje upravljačkih funkcija snose oni koji upravljaju? To čini da je sadašnji sistem upravljanja društvenim preduzećima bez snage neophodne da se gazdovanje društvenom svojinom učini efiksnijim i racionalnijim, da se obezbjeđuje djelotvornije ostvarivanje socijalnih i političkih funkcija sadašnjeg oblika i karaktera društvene svojine.

Zašto je nastao takav eklektički sklop elemenata upravljačkog sistema društvenim preduzećima može se objasniti, ali ne i opravdati, time što njegovom usvajanju nije prethodila jedna filozofsko-sociološka analiza stanja, problema, potreba, strateških ciljeva. A nije je bilo, pored ostalog, i zbog pretjerane glorifikacije privatizacije kao "jednog spasonosnog rješenja", orijentacije koja je potisnula kako osmišljene napore za jačanje preduzetništva tako i za uspostavljanje djelotvornijeg sistema upravljanja. Ostvarivati ovakav sistem upravljanja društvenim preduzećima sve dok se sadašnji oblik društvene svojine ne privatizuje, suprotno je i cilju i šansama projekta transformacije društvene svojine.

Nužan je, dakle, novi sistem (obrazac) upravljanja društvenim preduzećima, koji bi bio do kraja saobražen, na uspješan stvaralački način, načelima i zahtjevima preduzetništva, principima i pragmi upravljanja preduzećima u uslovima integralnog tržišta. Koji bi, istovremeno, ostavljao dovoljno prostora za ispoljavanje upravljanja kao vještine za stvaralačko aktiviranje intelektualnog kapitala. Jer, upravljanje je i vještina naročite vrste. Takav sistem upravljanja moguć je i u uslovima postojanja društvene svojine. Analize i argumenti izneseni naprijed i u citiranim i označenim studijama daju dovoljno argumentacije za to.

O potrebi da sistem upravljanja uvaži i činjenicu da je upravljanje i vještina naročite vrste, kazujem sljedeće:

Upravljački život i njegova dramaturgija ne trpe ukalupljenost, šeme. Ne trpe unaprijed preciziranu utvrđenost i programiranost radnji i postupaka, kao što to podrazumijevaju i trpe obredi. Svaki upravljač koji upravljačkoj funkciji prilazi stvaralački opire se svođenju upravljačke djelatnosti na "prosječnost", na prostu primjenu šema, a usmjeren je da svojom individualnošću daje pečat vršenju upravljačke funkcije.

Upravljanje se zasniva na izvjesnim stabilnim i zajedničkim elementima. Ono je i usmjereno. Njegova usmjerenost proizilazi iz karaktera cjeline društva, karaktera poretka, strategije razvoja društva, sistema i poretka vrijednosti, iz društvene moralnosti. Ali, na tome zasnovano i u okviru usmjerenosti koja iz toga proizilazi, upravljanje je jedna vještina posebne vrste u koju se unosi mnogo individualnog. Ono je jedan način upravljačkog rada, svojstven svakom upravljaču, koji čini i originalnost i veličinu svakog upravljača.

Ustanovljenje sistema (obrasca) upravljanja društvenim preduzećima zasnovanog na načelima i zahtjevima preduzetništva i tržišnog privređivanja podrazumijeva ustanovljenje i sukcesivno usavršavanje i učvršćivanje novih upravljačkih principa, institucija, instrumenata, primjerenih preduzetništvu i tržišnom privređivanju.

U projektu novog zakona o preduzećima najavljena je nova institucija - povjeravanje upravljanja preduzetnicima, putem ugovara o povjeravanju upravljanja, na principima obligacionih odnosa. Ugovora koji bi zaključivali odabrani kadrovi profesionalno osposobljeni za upravljanje i organizovani kolektivi zapošljenih koji rade sa sredstvima u društvenoj svojini, povjerioci i drugi koji imaju određena prava u preduzećima, uz nužnu kontrolu zakonitosti koju bi vršile odgovarajuće državne institucije. Ostvarivanjem ove institucije svojina se ne prenosi sa jednog na drugog. To nije oblik privatizacije društvene imovine. To je institut obligaciono-pravnog i njemu sličnog karaktera. Ali, to je institut kojim se preobražavaju značajan dio socijalnih i političkih funkcija koje društvena svojina ima.

U vezi sa ovim kazujem i sljedeće:

Svojina je bitan, u mnogo čemu i osnovni elemenat za izgradnju konstrukcije sistema upravljanja. Karakter svojine i putevi njene transformacije moraju, objektivno, naći izvjestan odraz u sistemu upravljanja. Ali, iako su svojina i upravljanje međusobno povezani, ipak nijesu međusobno zavisni tako i toliko da vlasništvo, samo po sebi, apsolutno određuje ko će i kako vršiti upravljačke funkcije i kakva će biti cjelina sistema upravljanja. Ta njihova povezanost je takve prirode da vlasništvo ne isključuje, posebno ne automatski, da preduzećima upravljaju i nevlasnici od vlasnika izabrani i njima odgovorni.

Omaška je, u mnogo čemu fatalna, u našoj ekonomskoj i pravnoj misli i na njoj zasnovanoj praksi, insistiranje na apsolutnoj zavisnosti i uslovljenosti oblika svojine i sistema upravljanja. Tu omašku već je život demantovao. Jer, u svijetu su postavljeni principijelno isti ili vrlo slični obrasci upravljanja za veoma različite svojinske odnose.

Iz svega rečenog slijedi: društvena svojina, u sadašnjem obliku i sa sadašnjim karakterom, u uslovima orijentacije na integralno tržište, u uslovima kada je ona postala tržišna kategorija i kad ima tretman društvenog kapitala, nije nepremostiva barijera za ustanovljenje sistema upravljanja društvenim preduzećima koji bi u daleko, daleko većoj mjeri od sadašnjeg, odstranio amaterizam iz upravljanja društvenim preduzećima, koji bi inaugurisao praksu vršenja upravljačkih funkcija od strane profesionalno osposobljenih. Osnovano je, a ne samo nužno, stoga, osloboditi se robovanja shvatanju da svojina apsolutno predodređuje i okamenjuje sistem upravljanja i da društvena svojina apsolutno isključuje sve druge elemente upravljanja koji nijesu zasnovani na principu da samo zaposleni u preduzeću upravljaju preduzećem, uz državno obezbjeđivanje javnog interesa. Shvatanja kojim se teoretičari najviše samozapliću i samoograničavaju i kojim najviše zapliću i ograničavaju stvaralačke prodore drugih.

V

Transformacija društvene svojine, kao i svaka druga velika transformacija društvenih odnosa, svojom prirodom i ciljevima, svojom složenošću i teškoćama, nalaže i podrazumijeva značajnu ulogu države i državnih organa u procesima te transformacije. Naglašavam: državnih organa, a ne institucija koje su "nešto između" državnih organa i javnih ustanova, sa nazivima koji zamagljuju njihov karakter a odgovornost države čine neodređenom, sa velikim šansama da i država i struka izbjegavaju odgovornost za sve promašaje. Saznanje o potrebi i nužnosti značajne uloge države i državnih organa u

procesima transformacije društvene svojine nosi sobom realnu opasnost da se čitav proces transformacije društvene svojine usmjerava tako da se širi uloga države u privredi i izvan granica nužnosti i da se u državnim i paradržavnim institucijama koncentriše velika moć.

Jedan od mogućih načina sprečavanja toga je i preciziranje uloge države na ovom području. Zato o tome kazujem i sljedeće.

1. Uloga države je, na ovom području, prije svega da uspostavlja mehanizam integralnog tržišta, da učvršćuje i razvija tržišne institucije, da ih garantuje i štiti. To je nužna, neizostavna i nezamjenljiva pretpostavka za zdravu i progresivnu transformaciju društvene svojine. Bez efikasnog ostvarivanja ove uloge države transformacija se i ne može ostvarivati bez velikih deformacija.

2. Stvarnost u cjelini, naročito one komponente stvarnosti koje imaju perspektivu, opredjeljuje da država preuzme ulogu vlasnika onih djelova društvene svojine čija su namjena i socijalna funkcija takvi da je najcjelishodnije i za društvo u cjelini i za građane kao korisnike proizvoda i usluga da budu u svojini države kao organizovanog reprezentanta društva. To je nužno što prije jasno odrediti. I individualizovati djelove društvene imovine nad kojim bi država preuzela vlasništvo. Razumije se naravno da utvrđivanje šta je najcjelishodnije, kao cjelinu i za građane, država ne može činiti osamostaljeno. Neophodno je da tome prethodi seriozna filozofsko-sociološka, ekonomska, filozofsko-politička analiza stanja, problema, potreba, strateških ciljeva.

3. Stvarnost i ciljevi društva takođe opredjeljuju da država ima i pravo i obavezu da propisuje principe i sistem upravljanja društvenim preduzećima. Pravo koje ne sadrži ovlašćenje državi da se pretvara u dirigenta upravljanja, nego koje podrazumijeva u sebi i obavezu da se ograniči na pravno određenje upravljačkih principa, upravljačkih institucija, a da respektuje već istaknutu činjenicu da je upravljanje i jedna vještina naročite vrste.

4. Uloga države je i da propisuje uslove i okvire za pretvaranje društvene svojine u privatnu - akcionarsku, grupnu, zadružnu i individualnu - i da obezbjeđuje poštovanje propisanog. Ostvarivanje ove uloge države veoma je značajno. Vrlo je složeno i veoma teško. Mogući su veoma krupni promašaji.

Sadržina sadašnjih zakona, donesenih u ostvarivanju ove funkcije države, daje povoda da se kaže sljedeće:

a) Država ne ostvaruje uspješno ovu svoju ulogu ako i kada (a tako je u sadašnjim propisima) propisuje dosta pravnih određenja u detaljima a malo i nimalo pravnih određenja na području premisa i principa, gdje je i najveća potreba za pravom. Jer, takvo uređivanje odnosa na ključnim, određujućim tačkama omogućava arbitrarnost i samovolju, a na području detalja, gdje je svrsishodna inicijativa, guši svaku stvaralačku inicijativu.

b) Proces transformacije društvene svojine ispunjen je spletom različitih i suprotstavljenih interesa - zaposlenih, povjerilaca, potencijalnih kupaca i menadžera, države, društva. U tim uslovima država ovu svoju ulogu može uspješno ostvarivati samo ako propisima interese jednih ne nadređuje interesima drugih, ako interese jednih ne minimizira a interese drugih glorifikuje.

c) Krupna i značajna uloga države je da utvrđuje dugoročnu razvojnu politiku, naučno i stručno zasnovanu. Politiku koja bi otvarala vidike i davala garancije za stvaranje privredne strukture, a što je veoma značajno i za ostvarivanje procesa transformacije društvene svojine.

Uloga države u transformaciji društvene svojine, dakle, jeste da djeluje prije svega kao stvaralac i zaštitnik odgovarajućeg ambijenta pogodnog za društvenu transformaciju, da djeluje kao organizator i usmjerač, kao katalizator procesa, a ne samo i ne prije svega kao imperijum vlasti.

Ležernost i ćutanje države u ostvarivanju njene uloge otežava situaciju, pogoduje nastavljanju devijacija u ostvarivanju procesa transformacije društvene svojine, doprinosi tim devijacijama, produžava neizvjesnost.

Društveni je zahtjev, imperativnog karaktera, dakle, da država efikasno, bez ustezanja, ostvari sve komponente svoje uloge u označenim procesima, ali da se zadržava u granicama svoje uloge i da ih ostvari na način adekvatan ciljevima stvaranja poretka u kome će osnovu činiti autonomija privrednih subjekata i poslovni odnosi između njih.

MANAGEMENT IN TRANSFORMATION OF SOCIAL OWNERSHIP

Summary

A standpoint by which a contents of process of social ownership transformation in our society based on federal and republic laws is determined well and appropriately and unquestionable but a problem is because that process does not develop faster, so that standpoint does not have its factual and theoretical foundation. On the contrary, a contents of concept transformation established legislatively has defects and its creation results by sale of social ownership, more under its economic value, leading to unfounded enriching of small number of people in governmental and economic authorities and to poverty of workers who were producing public ownership property as well as of very great number of citizens. The circumstances in which we live command us to stop the actions of social ownership privatisation as long as current difficult economic situation, economic, financial and total isolation of our country from the world lasts.

Stopping the process of social ownership privatisation doesn't mean stopping of total social ownership transformation process by other and real ways. On the contrary, it understands increasing of this process with argumentation and strengthening of market mechanism role, by substitution of current processes of enterprise management by new, radically different, founded on the principles and claims of entrepreneurial and market economy.